

СВІТОВА ЕКОНОМІКА І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Віталіна КУРИЛЯК

ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ

Досліджено проблеми формування нового світового економічного порядку в культурно-цивілізаційних аспектах. Розвинуто ідею розвитку на основі руху в бік євроатлантичної цивілізації. Розглянуто ліберальні і неоліберальні форми економічного порядку. Зроблено висновки щодо певної відмови від постулатів неоліберального мислення.

Ключові слова: *англосаксонська цивілізація, євразійська цивілізація, євроатлантична цивілізація, континентальна цивілізація, лібералізм, неолібералізм, ринкова економіка*

Розвиток світової економіки в кінці ХХ–початку ХХІ століття переконливо засвідчує, що міжнародний економічний порядок потребує істотних змін. Особливо яскраво це виявилось на тлі світової кризи 1997–1998 років та ще більшою мірою – у процесі розгортання нинішньої. При її оцінках переважають характеристики щодо домінування фінансів над іншими сферами економіки, невідповідності ринкових форм гонки за прибутками і платоспроможним попитом, спекулятивного перегріву фондового ринку тощо. Проте, у нових процесах треба бачити системне явище – цивілізаційно-культурну кризу. Відповідно, світові гравці мають здійснювати реформи виходячи з того, що оновленню підлягають міжнародні економічні відносини (перш за все товарно-грошові), які формувалися людством протягом усієї усвідомленої історії.

Планетарне і міжцивілізаційне переплетення кризових явищ спонукало розвинуті країни змінити звичну формулу їх колегіального розв'язання. Спочатку держави сімки G-7 розширили своє коло до G-8, запросивши на свої зустрічі Росію, а в кінці 2008 року вони перейшли до формату G-20. Сьогодні «двадцятку» складають Австралія, Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Мексика, Республіка Корея, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, ФРН, ПАРА, Японія і Європейський Союз. З урахуванням країн ЄС, що окремо не представлені в двадцятці, це 42 країни.

Отже, є достатньо підстав стверджувати, що світовий економічний порядок в нинішніх умовах вимагає вироблення нових форм на стику цивілізацій, перш за все європейської і східноазіатської. Прем'єр-міністр Великої Британії Гордон Браун так сформулював нинішні умови знаходження оптимальних економічних рішень: «Світові проблеми неможливо вирішувати в рамках Великої вісімки. Треба розширювати діалог, підключаючи східноєвропейські та африканські країни. Необхідно оновлювати глобальні фінансові інститути» [1].

Циклічність економічного розвитку в сучасних умовах породжує хвилі великих піднесень світової економіки зі значними втратами. І одні, і другі по-різному проявляються

в тих чи інших країнах і частинах світу. При цьому, найбільшою проблемою є те, що кризи, які виникають в рамках циклічного розвитку, носять щоразу більший глобальний руйнівний характер. Це спонукає світову співдружність до проведення реформ, які запобігають повторенню такого загальнопланетарного руйнування. Відзначимо, що здійснення змін не може базуватися на досвіді певної великої країни (США, Європи або Японії). Є достатньо підстав сподіватися, що новий економічний порядок в тій або іншій мірі враховуватиме потреби різних націй.

Формування нового економічного порядку не може бути реалізоване поза культурним прошарком. До того ж, якщо у минулому культура безпосередньо не впливала на економічний розвиток, то нинішній розвиток усе виразніше визначається перевагами у сфері дії культурницьких чинників. Як зазначає Ю. М. Пахомов, «можна припустити, що саме на ґрунті ціннісних взаємодій у другій половині ХХІ століття відбудеться радикальна перебудова світового простору – сходження з арени одних цивілізацій (наприклад, євроатлантичної) і утвердження інших. При цьому, чітко проглядається ситуація, за якою кордони, що відділяють у масштабах планети успіх від занепаду, вже зараз прокладаються по лініях розломів цінностей культури. А це якраз і свідчить про те, що центр тяжіння у сфері глобальної конкурентоспроможності зміщується у культурно-ціннісне русло, тобто в сферу духу, а не матерії» [2, 8].

У вітчизняній та іноземній літературі є *фундаментальні дослідження* цивілізаційних трансформацій у сучасних умовах. Вони прив'язуються до динаміки перехідного періоду, що зараз переживає людство. Великий комплекс досліджень цієї проблематики виконаний в Інституті світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України під керівництвом академіка НАН України Ю. Пахомова та доктора філософських наук Ю. Павленко. Ці проблеми досліджували академік НАН України В. Литвин, доктори економічних наук М. Білопольський, В. Федоренко та інші. Проте, відсутні дослідження формування світового економічного порядку з урахуванням досягнень сучасних цивілізацій, що *актуалізує* дану проблему.

Метою статті є обґрунтування основ формування нового світового економічного порядку, орієнтованого на функціонування відкритої світової економіки, в основу якої покладені ринкові принципи, ефективно регулювання та сильні глобальні організації.

У першу чергу звернемось до проблеми міжцивілізаційних зрушень в умовах економіки знань. Сучасна економіка часто інтерпретується в якості економіки знань або інноваційної економіки. Це визначення може створити враження, що лідерство у глобальній конкуренції визначається науково-технічним прогресом, створенням інноваційних продуктів. Симптоматично, що науково-технічні ресурси світової економіки зосереджені, переважно, у невеликій групі великих і розвинутих країн – США, провідних країнах Західної Європи та Японії. Інші країни вимушені зосереджуватися на окремих, найважливіших і «підйомних» для них напрямках НТП.

Таке розуміння джерел лідерства є однобічним – воно фіксує лише поверхню явища. Насправді в основі безперечних успіхів лежать переваги культурно-цивілізаційного порядку – освіченість, підприємливість, інноваційність, вмотивованість, конкурентоздатність. Ці особливості не спроможні забезпечити інші країни, навіть такі як Росія і Китай.

Іноді здається, що розвинуті країни можуть найближчим часом поступитися іншим країнам. «Зараз настала черга послабшати, а в перспективі зійти з арени Сполученим Штатам і найрозвинутішим країнам Західної Європи» [2, 8], – пише Ю. Пахомов. Не зважаючи на помітні успіхи деяких країн, зокрема Китаю, для такого прогнозу нема достатніх підстав.

Дійсно, керівництво Китаю протягом десятиліть ставить за мету гонку за лідером (США). Це не є новим у світовій економіці – таке завдання неодноразово ставилося

партійним керівництвом колишнього Радянського Союзу. Максимум, що тоді вдавалося досягнути йому, як і нині китайському – високих темпів кількісного зростання виробництва при упущеннях в якості. У 2004–2005 рр. Китай виробляв 4–5% світового ВВП. Одночасно, за розрахунками фахівців, питома вага країни у світовому споживанні енергоресурсів становила приблизно 12%, прісної води – 15%, алюмінію – 25%, сталі – 28%, цементу – 50%. Це означає, що Китай безпосередньо або непрямо сприяв ускладненню споживання багатьох ресурсів, а разом з ними екологічних і економічних проблем світу [3, 7]

Отже, навряд чи правомірно вбачати у глобалізаційних процесах зміну ролі цивілізацій. Євроатлантична цивілізація продовжує підтверджувати свою життєздатність. В її середовищі народжуються всі основні науково-технічні інновації. Так, частка приватномонополістичного капіталу у фінансуванні НДДКР розвинутих країн світу у 2008 р. становила: за країнами ОЕСР 63,8% сукупних витрат на науку, у тому числі у країнах ЄС – 55,0%, у Люксембурзі – 79,7%, в Японії – 77,7%, у Кореї – 73,7%, у Швейцарії – 69,7%, у Німеччині – 68,1%, у Фінляндії – 68,2%, у США – 66,4%, у Швеції – 63,9%, у Бельгії – 59,7% відповідно [4]. Лише протягом 1991–2005 рр. витрати приватних корпорацій на НДДКР за країнами ОЕСР зросли на 150 млрд. дол., при цьому щорічне зростання таких витрат у країнах даної організації становило 3,8%, у Євросоюзі – 3,0%, у США – 3,6%, в Японії – 4,6% [5].

Успішний розвиток у минулому відсталих країн може бути пояснено на основі концепції так званого «асоційовано-залежного» розвитку, що була запропонована ще у 1969 році Ф. Е. Кардозо і Е. Фалетто. Вона не виключає швидкого промислового розвитку периферійної країни при збереженні її залежності від країн центру світової системи. Така залежність має подвійну природу – як експансію країн центру, так і відповідь на виклики власних соціальних суб'єктів всередині периферійного суспільства. До того ж концепція Кардозо-Фалетто робить наголос на переплетення і взаємодію різних факторів один з другим, зокрема і культурно-ідеологічних.

Дослідження, здійсненні з урахуванням різноманітності і багатоваріантності залежного розвитку свідчать про те, що розвиток країн третього світу є залежним від центру. Менше з тим, на прикладі східно-азіатських нових індустріальних країн та латиноамериканських країн доведено, що без такої залежності він не міг би бути успішним. При цьому значну роль відіграв добре відомий «ефект демонстрації» досягнень суспільства масового споживання в країнах Заходу та Японії [6, 5].

Отже, весь нинішній розвиток світової економіки свідчить про те, що світ рухається в бік євроатлантичної цивілізації. Успішне освоєння його культури – запорука результативної гонки за лідерами. Інші цивілізації «винні» за відставання, що має місце у країнах периферії і можуть покутувати свою провину перед своїми націями якомога швидшим збагаченням власного культурного надбання євроатлантичними цінностями. Зрозуміло, таке твердження не означає цілковитого перекреслення якостей інших цивілізацій. Йдеться про їхню трансформацію до новітніх цінностей, що сприяють сталому економічному розвитку.

Разом з тим, у середині євроатлантичної цивілізації (іноді вона позначається також терміном «англосаксонська цивілізація») виділяються дві організаційні моделі – англосаксонська (англоамериканська) і континентальна. Світова економічна криза показала, що з цих двох моделей найбільш вразливою виявилася англосаксонська, що найбільшою мірою використовується у США. Як вважає міністр фінансів Німеччини П. Штайнбрюк, «ми спостерігаємо крах англосаксонської моделі бізнесу». Її головні особливості полягають у пріоритетності фондового ринку в системі ринкових відносин. За оцінкою Ю. Пахомова, «схема функціонування міжнародного фондового ринку, що формується за англосаксонською моделлю, являє собою, по суті, піраміду» [7].

При всій повазі до авторитетів, у питанні «хто винен?», їх неможливо повною мірою прийняти. На жаль, на нього нема простої відповіді, як іноді здається чи хотілося б. Задля балансу, наведемо точку зору колишнього віце-президента Федерального резервного банку США, який покладає відповідальність за кризу в американській економічній системі на конгрес країни та дві останні президентські адміністрації (демократичну і республіканську). Він звинувачує їх у впровадженні неоліберальної політики дерегуляції та глобальної гегемонії. Лауреат Нобелівської премії з економіки Д. Стігліц серед причин кризи виділяє корпоративну корупцію, що досягла небувалих масштабів і систему бонусів для банкірів, яка стимулює їх до проведення надмірно ризикових операцій. Голова Федеральної резервної системи США у 1980-х роках П. Волкер докоряє інвесторам, які занадто часто покладалися на математичні моделі управління ризиками, що, як засвідчили теперішні потрясіння, виявилися абсолютно ненадійними в умовах реальної економіки [8].

Незважаючи на необхідність у великих фінансових вливаннях, що потребує світова економіка для виходу з кризи, і бурхливі емоції, які викликає цей процес у політиків різного спрямування, видається неправомірним повне нехтування англосаксонською системою. Спекулятивний ажіотаж, корпоративна корупція, нескінченне мультиплікаційне кредитування, інші вади ринкової економіки – це не є суто американські риси економіки та англосаксонської моделі ринкової цивілізації. Вони розвинулися на фоні прискороного зростання міжнародної економіки та невідповідності йому світового економічного порядку. Останній, можливо, з меншими перебоями функціонував би, якби на ринках світу не з'явилися нові гравці (країни СНД, Балтії та Балкан) і не активізувалися великі держави, особливо Китай та Індія.

Було би великою помилкою при формуванні нового економічного порядку виходити із посилки витіснення США із лідерського п'єдесталу або із поховань євроатлантичної цивілізації. Для оцінки нинішньої ситуації недоречно проводити аналогію із Стародавнім Римом, який розложився, послабшав і занепав на вершині слави. Рим тримався на військовій силі – її легко втратити. США тримається на силі долара та акумуляції світових фінансів. Падіння останніх понижує вартість всіх світових активів і пасивів. Іншими словами, криза не змінює балансу економічних сил. До того ж саме країни, що представляють євроатлантичну цивілізацію, виявилися спроможними знайти резерви для виходу із кризи не тільки своїм економікам, а й економікам країн інших цивілізацій.

Сподівання на крах євроатлантичної цивілізації не тільки є хибними, а й шкідливими. Якби таке сталося, наслідки могли б бути непоправимими. Людство очікував би хаос, якого ще не було, адже більшої економічної життєстійкості ще не виявляла жодна цивілізація. Показовою є світова економічна криза 30-х років минулого століття, що найболючіше вразила США, і вихід із неї американців завдяки політиці «нового курсу». Безперечно, оздоровлення економіки США сприяло, вирішальним чином, завершенню світової економічної кризи тих часів.

Отже, неможливо зруйнувати євроатлантичну цивілізацію, не відкинувши світ у часи Римської імперії, а, можливо, і в пізніші. Її досягнення треба якомога ширше взяти на озброєння, удосконалюючи слабкі елементи. Людський розвиток у майбутньому йтиме не на розвалинах євроатлантичної цивілізації, а завдяки її подальшому прогресу.

Будь-яка критика євроатлантичної цивілізації повинна бачити в ній головне ядро, що стало надбанням майже всього людства. Йдеться про ринкову економіку. Тим більше, помилково всі проблеми економічного розвитку списувати на неї. «Саме ринкова форма обміну і розподілу є основною причиною фінансового, економічного, соціального та інших криз, що ми спостерігаємо не лише нині, а й протягом кількох останніх віків. Вона, сама по собі, вельми складана, громіздка, неефективна, і, найголовніше – несправедлива» [9, 4], – пишуть В. Г. Федоренко, Н. Г. Білопольський, В. С. Волошин.

На такі «звинувачення» ринкової економіки у всіх «гріхах» напрошується зустрічне питання: чи не завдяки ринковій економіці людство за останні два століття зробило більший крок у розвитку, ніж за всі попередні тисячоліття? Певне, причина кризи не в ринковій економіці, а у суб'єктивному факторі, у використанні її механізмів суб'єктами економічної і політичної діяльності, зокрема, частково, у нинішніх інтелектуальних і технічних можливостях людства максимально скористатися її перевагами. У цьому зв'язку, можна погодитися із авторами, що «світове співтовариство може піти по-різному, навіть непередбаченим шляхом розвитку. Адже в історії можна спостерігати, коли чимало країн під час кризових ситуацій ставали на правоекстремістський або лівоекстремістський шлях розвитку. Відтак керівники цих країн провокували жорстокіші світові війни [10, 7]».

Достатньо проаналізувати виникнення світових війн, щоби переконатися, що їм передувала відмова від принципів ринкової економіки. Адже диктаторські режими, що розпочинали війни, могли володарювати лише за умов відходу від ринкової економіки. У наш час варто ставити питання про організацію світової економіки на використанні найсучасніших ринкових механізмів і форм та підпорядкування національних економік єдиним загальносвітовим правилам. Ринкову економіку треба розглядати як елемент цивілізації, що повинен бути сприйнятим всіма цивілізаціями, які вважають себе такими в умовах глобалізації.

У науковій літературі не виключаються і такі варіанти, за якими ставиться завдання створення у історично короткі терміни принципово нових цивілізацій. Так, Ю. В. Громико у доповіді для конференції у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі «Діалог культур і цивілізацій: міст між правами людини і моральними цінностями» 13–14 березня 2007 року висунув так звану ідею «Стратегічної Цивілізаційної ініціативи», що має за мету творчо розвинути «ідентичність російської цивілізації». Опираючись на промову В. Путіна в Мюнхені, він пропонує зробити протягом 15–30 років цивілізаційний прорив до нового «техно-промислового» і «соціо-культурного» укладу в Євразії на основі співорганізації орієнтованої на практику науки, інноваційної промисловості і освіти, що розвивається на фундаментальній основі.

Архітектура нового цивілізаційного укладу вимальовується ним по території Росії. Передумовою її створення є проголошені В. Путіним гасла щодо переходу країни до проектного типу управління і незалежного позиціонування Росії як цивілізації, що, проте, може або й має розповсюджуватися поза межі країни. Вона зводиться до покриття життєво важливими інфраструктурами певних територій заселення і освоєння, а також до план-мапи 100 принципово нових кластерів розвитку. У якості результату проголошується зростання життя людини до 150 років на основі відкриттів біофотоники, освоєння джерел енергії внаслідок оволодіння принципом резонансної накачки ядра у ядерній енергетиці, колонізація Марса, створення нових систем транспорту, різке збільшення зв'язності між віддаленими на тисячі кілометрів точками і багато іншого [10].

Не важко зрозуміти, що насправді за цією концепцією більше амбіційності, ніж спроби створити і розповсюдити нову російську цивілізацію. Утопічність її полягає у тому, що вона декларує абсолютно прийнятну для будь-якої цивілізації істину необхідності використання найсучасніших досягнень науки. Правда, абсолютна більшість із них не належить Росії або в них вона не є лідером. За таких умов, щонайменше, неможливо побудувати нову цивілізацію як суто російську монополію, що розростеться цілим світом. Якщо ж припустити, що дійсно людство матиме в оглядовій перспективі зазначені наукові досягнення, то реальніше вони постануть як складова цивілізацій, до яких належать країни – лідери НТП і впливатимуть на їхні цивілізації в напрямку трансформації та інтеграції у ті, що дають вищі життєві умови.

Нині, в основному, зрозуміло, що треба робити для повернення світової економіки на рейки стабільного і сталого розвитку. Якщо системно сформулювати таке завдання, то воно полягає, по-перше, у наданні існуючим фінансовим інститутам додаткових можливостей для гідної відповіді на виклики економіки XXI століття; по-друге, у створенні нових наддержавних організацій, спроможних діяти у сферах, що виходять за рамки компетенції існуючих, задля забезпечення надійності світових фінансів; по-третє, у значному посиленні ролі й відповідальності держав в управлінні національними економіками. Вони повинні бути зорієнтовані на проблеми економічної та енергетичної безпеки, попередження екологічних катастроф, подолання бідності, регулювання міграції і т. і.

У змаганні цивілізацій дуже суттєвим є те, що євроатлантична цивілізація не тільки накопичила великий інтелектуальний капітал ринкового походження, а й продовжує його прискорено продукувати. Порівняння його з ринком країн СНД свідчить про значні відставання останнього з багатьох параметрів, причому іноді на сторіччя. Це твердження значною мірою торкається фінансового ринку, форм і методів діяльності на ньому. Населення і представники бізнесу пострадянських країн не виявляють великої активності на ринку цінних паперів, слабо затребувані програми страхування життя, практично не використовуються послуги складання особистого фінансового плану та незалежних фінансових радників, послуги з надання доступу на біржі через системи інтер-трейдингу і т. і.

Розробка архітектури нового економічного порядку повинна будуватися на новій фінансовій цивілізації. Її визначення дано докторами економічних наук С. Юрієм і Є. Савельєвим. На їхній погляд, «вона потребує глобального мислення і регулювання, сприяння міжнародним потокам капіталів. Важливим трендом стає також біржова консолідація. Треба виробити механізм упередження так званих фінансових «бульбашок», особливо на нафтових, газових, фондових ринках та ринках нерухомості. Не менш важливими є забезпечення збалансованості державного бюджету, боротьба з інфляцією, дотримання прозорої валютної політики, чітке обслуговування заборгованості» [11, 10].

В Україні не перестають дебатуватися питання орієнтації на євроатлантичну і євразійську (російську) моделі розвитку. Якщо розглядати лише культурний прошарок, що характеризує економічні відносини, то відповідь тут очевидна, і вона надає перевагу євроатлантичній моделі ринкової організації економіки. При цьому треба розглядати всі її елементи, тому що без якого-небудь одного система втратить завершеність. У ринковому механізмі України лишаються «вузькими місцями» фондовий ринок, інтеграція до світової банківської системи, управління валютним курсом, втечею капіталу, дефіцитом платіжного балансу, усуненням надмірної прив'язки на низькотехнологічному експорті, слабкій диверсифікації, застарілості основних фондів тощо. Конструювання сучасного ринкового механізму України потребує створення відповідних підсистем, що спроможні забезпечити надійне функціонування таких елементів.

Якщо розглядати міжкультурні аспекти макроекономічного зростання, то, перш за все, виділяються тенденції лібералізації господарської діяльності. Вона притаманна економічній системі будь-якої країни, проте жодна з них не має абсолютної подібності. Можна, практично, безапеляційно стверджувати, що ліберальні риси економіки Франції не такі, як у Німеччині, чи Великій Британії. Хоча, звичайно, є економіки, в яких рівень лібералізації можна віднести до протилежних полюсів. Відповідно, у кожній країні ліберальні норми економічного порядку підпорядковані вирішенню специфічних національних завдань і відіграють різну роль в економічному розвитку.

Головні управлінські механізми ліберальної економіки – ринок капіталу, особливо наявність у його складі розвиненого фондового ринку та національна валюта в паритетній

системі декількох сильних світових валют – у цілому забезпечували успішне функціонування світового економічного порядку, що склався після Другої світової війни. Поступово розширювалися рамки її функціонування, і крах радянської системи став, по суті, прямим торжеством американської моделі.

Універсальність і безальтернативність ліберальної економіки підтвердив також досвід Японії, особливо криза 80-х років і розширення сфери застосування американської моделі. Для Японії кризовий стан був наслідком традиційно високого рівня заощаджень, який для середньо статистичної сім'ї щорічно дорівнював 18–20% доходу. Це здійснювалося на основі обмеження попиту і призводило до значного надлишку капіталу. Одночасно стимулювався експортний бум, що призвело до надлишкової ліквідності. До того ж Японія разом з Англією, Німеччиною і Францією у 1985 році погодилася на прохання США, що не справлялися з переоціненим доларом, ревальвувати єну паралельно з пониженням процентної ставки. Вийти з кризи вдалося на основі фінансової допомоги банкам державою, інвестуванням державою в основний капітал, зниженням податкового тиску і девальвацією єни [12].

Високою ефективністю характеризується ліберальна економіка США. Завдяки використанню ліберальних методів США вдалося добитися майже безперервного економічного зростання протягом двох десятиліть. Цей період довгострокового підйому економіки забезпечив подвоєння об'єму промислового виробництва і сфери послуг, дозволив створити 35 млн. робочих місць, істотно підвищити якість життя населення. Саме внаслідок притоку зарубіжних інвестицій у США була створена «нова економіка» із розвиненою сферою послуг і домінуванням інформаційних технологій [13, 7–8].

Лібералізація – актуальний напрям економічних реформ багатьох перехідних економік. Проте, кожному менталітету властиве своє розуміння і використання ліберальних правил ведення народного і домашнього господарства. Зрештою, воно виражається у так званих національних умовах. Особливо це характерно для таких країн як Росія і Китай. У першій розповсюджена думка щодо «неліберальних» цінностей російського суспільства. Як правило, така думка ґрунтується на вивченні громадської думки, за якою більшість росіян віддає перевагу пропозиціям щодо відміни результатів приватизації 1990-х років і повернення до регульованих цін. У політико-економічній думці Росії існує давня традиція твердження про «російську винятковість», що пов'язується з особливим змістом «ментальності» чи «духовності» або (ще популярніше) «загадковості російської душі».

Китай проголошує будівництво соціалістичної економіки з китайською специфікою, визначаючи його також як унікальний шлях. Хоча одночасно широко проголошується формула «запозичувати досягнення цивілізації, не копіювати західні країни». Культурологічна складова китайської нації формується на застереженнях щодо неможливості з легкістю копіювати Захід. В умовах кризи до п'яти підстав «китайської віри» відносяться «м'які» культурні чинники. Газета «Женьмінь Жибао» відзначає, що «китайський народ пройшов через дуже багато великих лих, тому може витримати будь-які випробування і встояти, організуватися і добитися успіху й процвітання, і цьому в сучасній історії Китаю є багато прикладів. Це і є духовно-культурна перевага для подолання труднощів» [14].

Консервативність культурної складової економіки далеко не завжди кореспондується із практикою розвитку міжнародної економіки. У ХХ столітті багато країн здійснили масштабну зміну цінностей за відносно короткий час. Яскраві приклади створили Східна і Західна Німеччина, Північна і Південна Корея, які за життя одного покоління сформували суттєво різні системи цінностей економічного порядку, що базуються як на ідеї лібералізму, так і на ідеї централізму. Відповідно є достатньо підстав сподіватися, що протягом одного покоління спроможуться східні німці повернутися до західноєвропейських норм.

Сучасна теоретична думка розвивається у напрямку з'ясування поведінки громадян в умовах здійснення реформ. Вихідною при цьому є ситуація, за якою status quo є вигідним більшості. У такому разі вона чинить супротив реформам. Проте, після їх проведення, практично, та сама більшість стає прихильниками реформ. На початку ж реформ більшість не схильна заперечувати їхньої вигідності, але ж не розуміє, кому вона піде на користь. Американські дослідники Raquel Fernandez та Dani Rodrik для подібної тенденції дали визначення «відхилення в сторону status quo» [15]. Вважається, що цей фактор висвітлює події багатьох європейських країн, де найважливіші ринкові реформи обговорюються десятиліттями, а до їх здійснення справа так і не доходить.

Проблема «відхилення в сторону status quo» є актуальною і для України. Парадокс полягає в тому, що негативне відношення до ринку панує не тільки серед старшого покоління, а й серед молоді. Дослідження, що були проведені Європейським банком реконструкції і розвитку у багатьох країнах, показують, що молоді люди виступають проти ринку і приватизації частіше, ніж респонденти середнього віку. Це пов'язано з тим, що вони є менш забезпеченою частиною населення і не мають ще відповідної освіти.

Міжнародний економічний порядок має будуватися на таких формах лібералізації, в яких є вмонтована відповідна система економічної жорсткості. Найбільш очевидна потреба в ній виявляється під час світових криз. Так, відновлення економічного зростання можуть будуватися на двох підходах. Один з них полягає у наданні додаткових коштів міжнародних фінансових організацій, перш за все Міжнародного Валютного Фонду, країнам, які опинилися в найбільшій скруті і вичерпали свої фінансові можливості. Другий шлях полягає у запровадженні жорсткіших регуляцій внутрішньодержавного характеру. Такими методами можуть бути підвищення межі пенсійного віку громадян, мінімізація бюджетного дефіциту, забезпечення виняткової прозорості щодо реальних власників, ринкових операцій, звітності та відкритості інформації, особливі вимоги до методів та сфери застосування регуляторних функцій відповідних установ тощо.

Перший підхід, маючи ліберальніший характер, дозволяє вирішити поточні проблеми і орієнтується переважно на локальні сфери національних економік, зокрема банківську. За другого підходу переслідуються цілі стимулювання зусиль довготермінового характеру, що забезпечують стає економічне зростання.

Якщо для європейських країн жорсткість у культурі розвитку міжнародних зв'язків притаманна переважно при рішенні проблем фінансової допомоги, то у стосунках пострадянських країн з Російською Федерацією її корені цілком зав'язані на політичній лояльності, що практично межує із поняттям слухняності. Це особливо виразно можна спостерігати, коли йдеться про прагнення України вступу до НАТО та інтеграцію до Європейського Союзу, включно із створенням з останнім асоціації та набуттям членства у союзі. Навіть спроби орієнтувати політику президента США Барака Обами на зближення з Росією за умов утримання від підтримки приєднання України до альянсу не змінює характер взаємин цих двох пострадянських країн. За оцінками експертів, позиція Москви, незалежно від стосунків зі США, не буде змінюватися щодо України і буде жорсткою [16].

Розвиток ліберальних форм економічної культури не буде повним, якщо не розглядати такого напрямку як економічний неолібералізм. Саме ним породжена, як вважає професор Вищої школи соціальних наук Франції, директор паризького Центру з вивчення процесів індустріалізації Жак Сапір, нова криза [17, 120]. В основі неолібералізму лежить вільний ринок із саморегулюванням економіки, вільній конкуренції та економічній свободі. Неоліберальні ідеї народжувалися і впроваджувалися в економічне життя США та Європи. Вони репрезентовані багатьма науковими школами, з них відомішими є лондонська

(Ф. Хайск), чиказька (М. Фрідмен), фрейбурзька (В. Ойкен та Л. Ерхард) та паризька (М. Алле). Неоліберали обмежують роль держави організацією і охороною побудованої на класичних засадах економіки.

Концепція економічного неолібералізму стала основою використання в економічній політиці комбінації іпотечних позик з високим левериджем і високою заборгованістю при стагнації доходів середнього класу. Це стало, за визначенням Жака Сапіра, «рецептом катастрофи». Ось його оцінка спроектованих на сучасну економіку неоліберальних підходів. «Неоліберальна дерегуляція банківського і кредитного секторів зробила можливим у 1980-х рр. злиття кредитної і ринкової діяльності у банківському секторі. Це спричинило глибокі інституційні зміни, наслідки яких були значною мірою недооцінені. Управління кредитним ризиком – не тільки робота іншого типу порівняно з управлінням ризиком фінансового ринку: вона ще й потребує високої ділової культури. Комбінація послаблених фінансових інститутів і все більш нерівного розподілу доходів швидко призвела до драматичних наслідків» [17, 14].

Осмислення наслідків сучасної кризи і формування нового економічного порядку потребує певної відмови від постулатів неоліберального мислення. Для їх подолання знову доведеться вишукувати форми державного регламентування, що дозволяють уникати масових банкрутств і надавати допомогу бідним. Для постсоціалістичних країн економічний порядок має базуватись на ідеології неможливості мати здорову економіку за наявності низької заробітної плати. «Я не очень понимаю входящую сейчас в моду экономию на персонале и сокращение зарплат. Это несправедливо – сокращать расходы сотрудников, которые засучили рукава и вносят большой вклад в работу компании в непростых условиях. А то, что несправедливо, – не работает. Если корову меньше кормить и больше доить – думаете что-нибудь получится?» [18, 63] – пише В. Кусакін. Проте, зростання заробітної плати не може випереджати зростання продуктивності праці.

Література

1. Премьер-министр Великобритании: необходимо обновлять финансовые институты // <http://kontrakty.ua/content/view/full/7614/129/>
2. Пахомов Ю. Н. Введение // *Цивилизационная структура современного мира. В 3-х томах. Т. 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Книга 1. Мусульманско-афразийская и индийско-южноазиатская цивилизации. Под общ. ред. Ю. Пахомова и Ю. В. Павленко.* – К.: Наукова думка, 2008. – С. 7–26.
3. *Достижения и проблемы китайской экономики // Экономика и управление в зарубежных странах (по материалам зарубежной печати). Ежемесячный информационный бюллетень, № 1. М.: ВИНТИ, 2008, – С. 3–1.*
4. *Main Science and Technology Indicators (MSTI): 2009/1 Edition.* – OECD/OCDE 2009 // www.oecd.org.
5. *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2007. OECD 2007* // <http://ocde.p4.siteinternet.com/publications/doi/files/922007081P1G5.xls>
6. *Экономическое развитие стран Юго-Восточной Азии // Экономика и управление в зарубежных странах (по материалам зарубежной печати). Ежемесячный информационный бюллетень, № 2. М.: ВИНТИ, 2008. – С. 3–16.*
7. Пахомов Ю. Н. Финансовый рынок как кризис американской цивилизации // *Фонд стратегические культуры. Электронное издание* // <http://www.fondsk.ru/article.php?id=1690>
8. *Национальная стратегия в условиях кризиса. Доживёт ли Россия до 2020 года? Доклад Института Национальной Стратегии. 24.12.2008* // <http://www.apn-spb.ru/publications/article4667.htm>

9. Федоренко В. Г., Белопольский М. Г., Волошин В. С. Производство, обмен, распределение и потребление в условиях кризиса // *Економіка і держава*. – 2009. – № 4. – С. 4–7.
10. Громыко Ю. В. Центральный пункт диалога цивилизаций: жизненная стратегия против стратегии смерти // *Альманах «Восток»*, июнь 2007, № 1 (42) // http://www.situation.ru/app/j_art_1174.htm
11. Юрій С., Савельєв Є. Час «Ч»: Радикальні економічні реформи // *Дзеркало тижня*. – 2008. – № 49. – 27 грудня. – С. 10.
12. Струк Е. Японский ступор. Преодоление дефляционного кризиса заняло у Японии десять лет // *Контракты UA*, 02.02.2009, <http://kontrakty.ua/content/view/7473/39/>
13. Положение на финансовом рынке США странах // *Экономика и управление в зарубежных странах (по материалам зарубежной печати). Ежемесячный информационный бюллетень*, № 12. М.: ВНИТИ, 2008. – С. 3–13.
14. Пять оснований «веры Китая» // *Женьмин Жибао он лайн*, 25.11.2008 // <http://russian.people.com.cn/95181/6540261.html>
15. Raquel Fernandez & Dani Rodrik, 1990. "Why is Trade Reform so Unpopular? On Status Quo Bias in Policy Reforms," *Boston University - Institute for Economic Development 8, Boston University, Institute for Economic Development* // <http://ideas.repec.org/e/pfe17.html>
16. Конашевич О. Горбулін: позиція Москви щодо України буде жорсткою // *BBC UKRAINIAN/com*, 18.03.2009, http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2009/03/090318_ukr_nato_oh.shtml.
17. Сапір Ж. Глобальні фінансові кризи: попередня оцінка кризи й того, як ми в неї потрапили // *Економіка і прогнозування*. – 2008. – № 4. – С. 7–27.
18. Кусакин В. Лекарство от кризофрени // *Антикризисное и внешнее управление*. – 2009. – № 1. – С. 62–63.

Редакція отримала матеріал 17 листопада 2009 р.